

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Vladislavské zřízení zemské – proces vzniku a nástin následné aplikace první písemné kodifikace zemského práva v Čechách *

Martina Pospíšilová

Před 514 lety byla poprvé vydána první písemná kodifikace zemského práva v dějinách českého státu - Vladislavské zřízení zemské. Cesta k jeho vytvoření byla velmi trnitá a zabrala několik desítek let sporů a disputací. Cílem jeho vydání bylo především upevnění šlechtických práv a privilegií využitím oslabení panovnické moci a také zakotvení vůdčího postavení české šlechty v celé české společnosti.

Zvolením¹ Vladislava Jagellonského, českého krále², králem uherským v roce 1490 vznikla opětovně personální unie uherského království a celého českého soustátí, což vyvolalo mimo jiné permanentní napětí mezi českými stavy, které podporovaly Vladislava v boji o uherskou korunu nejen vojensky, ale také finančně, a představiteli uherské šlechty. Jednou z podmínek zvolení Vladislava uherským králem bylo přesídlení královské rezidence z Prahy do Budína, hradu na pravém břehu Dunaje (dnešní Budapešť)³, což bylo svým způsobem velmi strategickým krokem s ohledem na případné konflikty s Turky na jihu země. Praha tím ale ztratila výsostné postavení v rámci celé monarchie a také představitelé českých zemí už nikdy nedosáhli takového vlivu na panovníka, jako uherští stavové.⁴ Tímto vlastním oslabením panovnické moci v českých zemích nastal faktický rozpad

* Tento příspěvek byl vytvořen za podpory z projektu OP VK Věda a vědci pro vzdělanost moderní společnosti (CZ.1.07/2.3.00/35.0005).

¹ Více k volbě Vladislava Jagellonského českým králem In: NEJEDLÝ, Z. Volba krále Vladislava II. r. 1471. In: *Český časopis historický*. Praha: Historický klub 11, č. 1, 1905, s. 38-54; č. 2, s. 160-173.

² Více k volbě Vladislava Jagellonského uherským králem In: KEJŘ, J. Korunovace krále Vladislava II. In: *Český časopis historický*. Praha: Historický ústav ČSAV 88, č. 5, (1990), s. 641-660.

³ ČORNEJ, P. *Historie českých zemí*. 4. vyd. Praha: Fragment, 2009, 127 s.

⁴ ČORNEJ, P. *Český stát v době jagellonské*. Vyd. 2., V tomto výboru 1. Praha: Paseka, 2012, 232 s.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

lenního uspořádání a české soustátí se proměnilo ve svazek zemí vedený stavovskými reprezentacemi.⁵

Stavy⁶ jako sociální vrstvy disponující právy svobodné korporace, které vytvářely uzavřené skupiny a byly nadány různou mírou politických práv⁷, se v českých zemích díky téměř trvalé nepřítomnosti krále výrazným a legitimním způsobem chopily podílu na výkonné, zákonodárné i soudní moci v jednotlivých korunních zemích, kde se tak zrodil zcela nový způsob vlády – tzv. stavovská monarchie⁸, která je postavena na dualitě moci ve státě, o kterou se dělí jednotlivé stavy s panovníkem. Husitstvím zpomalený proces sebe profilování jednotlivých stavů⁹ byl znovu obnoven mezi léty 1480 a 1485, kdy byly vyřešeny náboženské spory mezi katolíky a kališníky vydáním tzv. Kutnohorského náboženského míru jako výrazného vývojového mezníku.¹⁰ Došlo k diferenciaci tří složek stavovského spektra, vyšší šlechty neboli pánů, nižší šlechty neboli rytířů a královských měst. Církev¹¹ neměla v českém státě přístup na zemský sněm a tudíž ani podíl na výkonu veřejné moci od Čáslavského sněmu v roce 1421, prakticky až do vydání Obnoveného zřízení zemského v roce 1627.¹²

Postupně se začaly vyostřovat rozpory mezi šlechtou a královskými městy, a to zejména ze dvou základních příčin. Tou první bylo přesvědčení vyšší šlechty, že má větší nárok na výkon veřejné moci ve státě než města a nižší šlechta. Tou druhou bylo podnikání šlechticů v oblastech, které středověká privilegia svěřovala

⁵ ČORNEJ, P. *Český stát v době jagellonské*. Vyd. 2., V tomto výboru 1. Praha: Paseka, 2012, 232 s.

⁶ ŠMAHEL, F. Obrisy českého stavovství od konce 14. do počátku 16. století. In: *Český časopis historický*. Praha: Historický ústav ČSAV 90, č. 2, (1992), s. 161-187.

⁷ KNOLL, V. – JÁNOŠÍKOVÁ, P. - RUNDOVÁ, A. *Vybrané mezníky českých právních dějin*. 1. vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, 156 s.

⁸ PAPAJÍK, D. Stavy a majetek na Moravě ve 14. - 16. století. In: *Historický časopis Historického ústavu Slovenskej akadémie vied*. 53, č. 3, (2005), s. 545-558.

⁹ ŠMAHEL, F. Nástin proměn stavovské skladby Českého království od konce 14. do počátku 16. století. In: *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500-1619)*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2001 s. 71-84.

¹⁰ ČORNEJ, P. *Dějiny zemí Koruny české*. 9. vyd. Praha: Paseka, 2003, 315 s.

¹¹ KNOLL, V. – JÁNOŠÍKOVÁ, P. - RUNDOVÁ, A. *Vybrané mezníky českých právních dějin*. 1. vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, 156 s.

¹² KNOLL, V. – JÁNOŠÍKOVÁ, P. - RUNDOVÁ, A. *Vybrané mezníky českých právních dějin*. 1. vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, 156 s.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

měštům, nejčastěji v pivovarnictví, čímž šlechtici narušili právo várečné, právo mílové i další městské výsady.¹³

Vztahy mezi monarchou a stavy nebyly příliš stabilního rázu, právě naopak, vykazovaly velmi dynamické rysy podle momentálních politických, ekonomických a dalších okolností. Tento systém byl aplikován v českých zemích s mírnými obměnami až do roku 1620.¹⁴

Vyšší šlechta se snažila o obnovení svého vůdčího postavení, o které přišla v důsledku husitských válek a během vlády Jiřího z Poděbrad, kvůli čemuž se pokoušela zaútočit na politická práva stále nedotvořeného městského stavu. Stávající právní normy a zvyklosti navíc nepostihovaly změněnou realitu a dílčí opatření nemohla být vydávána do nekonečna, jejich výsledkem byly pouze časté spory a pře, ve středověku a v raném novověku nezřídka řešeny mimosoudní a násilnou cestou.¹⁵

Proto v 80. letech 15. století došlo díky změněným politickým poměrům a ustálení mocenské převahy panstva¹⁶ vůči králi i vůči ostatním stavům k omezení negativního postoje české šlechty k sepsání zemského práva, které bylo do této doby založeno zejména na právu zvykovém, které se politickým právům obyvatel královských měst téměř nevěnovalo. Města nenašla přesvědčivé argumenty, jimiž by dokázala čelit absenci právního potvrzení své účasti na zemských sněmech a práva na nich legitimně hlasovat a tím spolurozhodovat o předestřených otázkách.¹⁷ Na potřebě vytvořit komplexní a závazný zemský zákoník se král dohodl se zástupci šlechty již na sněmu v roce 1487, nicméně tato myšlenka nebyla

¹³ ČORNEJ, P. *Dějiny zemí Koruny české*. 9. vyd. Praha: Paseka, 2003, 315 s.

¹⁴ ČORNEJ, P. *Český stát v době jagellonské*. Vyd. 2., V tomto výboru 1. Praha: Paseka, 2012, 232 s.

¹⁵ ČORNEJ, P. *Český stát v době jagellonské*. Vyd. 2., V tomto výboru 1. Praha: Paseka, 2012, 232 s.

¹⁶ ŠMAHEL, F. Nástin proměn stavovské skladby Českého království od konce 14. do počátku 16. století. In: *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500-1619)*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2001 s. 71-84.

¹⁷ KREUZ, P. – MARTINOVSKÝ, I. *Vladislavské zřízení zemské: a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2007, 526 s.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

po následujících deset let realizována v praxi. Teprve později, po roce 1497, vyšší šlechta převzala odpovědnost za pořízení zákoníku.^{18 19}

Poměrně záhy se k panské iniciativě sepsat nálezy zemských a dalších soudů a privilegia v jeden zákoník přidali i rytíři. Rozhodnutí šlechty písemně kodifikovat zvykové právo a vzdát se tak možnosti jeho neustálého nalézání spočívalo na racionálním základě; panstvo a rytířstvo se logicky opíralo o odvěké výsadní postavení a staré právní dokumenty.²⁰

V roce 1498 vznikla dohodou pánů a rytířů komise, která se měla sepsání zákoníku věnovat, stihla však vydat pouze jakési dobrozdání, které obsahovalo výčet oblastí, kterým by se měl zákoník – později nazvaný jako zemské zřízení – věnovat. Jednalo se zejména o poměr krále vůči šlechtě a jejím politickým právům, král se měl také vzdát odúmrti; dále se měl zákoník zabývat omezením hospodářských práv poddaných a také cly, která by mohla znamenat komplikování obchodu v zemi. Velmi důležitým bylo ustanovení o minci, když byly stanoveny pevné kurzy pražského groše k rýnskému a uherskému dukátu. Celkově se jednalo o velmi nedokonalý dokument, ve kterém převládalo utilitární hledisko, nicméně nutno dodat, že jednalo o jakýsi základ budoucího Vladislavského zřízení zemského.²¹

Na zemském sněmu v květnu roku 1497 na Pražském hradě vyzval král Vladislav, během jedné ze svých nemnoha návštěv v Čechách, členy stavovského shromáždění, aby mezi sebou jednali o zemských záležitostech a svá usnesení mu pouze předkládali k potvrzení, zda mohou být následně vložena do zemských desek. Staré i nové nálezy z desk měly být sepsány v jednu veřejně přístupnou knihu – právě na tomto sněmu se český král vzdal práva odúmrti a na věčné časy

¹⁸ KNOLL, V. – JÁNOŠÍKOVÁ, P. - RUNDOVÁ, A. *Vybrané mezníky českých právních dějin*. 1. vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, 156 s.

¹⁹ KEJŘ, J. Počátky a upevnění stavovského zřízení v Čechách. In: *Právněhistorické studie*. Praha: Karolinum 34, (1997), s. 63-95.

²⁰ ČORNEJ, P. *Český stát v době jagellonské*. Vyd. 2., V tomto výboru 1. Praha: Paseka, 2012, 232 s.

²¹ KREUZ, P. – MARTINOVSKÝ, I. *Vladislavské zřízení zemské: a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2007, 526 s.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

rozdělil zemské úřady mezi příslušníky vyšší a nižší šlechty a měšťanstva. Vyšší šlechta měla samozřejmě jasnou převahu, ale také rytířstvo tímto získalo mnohem více, než královská města. Šlechta tak dala jasně najevo, že zemské právo bylo, je a bude především jejím právem.

Souboj, který se na zemském sněmu v roce 1497 rozpoutal mezi královskými městy a šlechtou, nebyl jen projevem hospodářské či stavovské rivality, ale také jedním z rozhodujících střetnutí mezi odcházejícím středověkem a nastupujícím novověkem.

Hospodářských sporů se týkal zejména následující sněm konající se v červnu roku 1498, nicméně k dohodě nedošlo. Města dokonce pohrozila bojkotem zemských sněmů do budoucna. Tato výhrůžka se stala pro pány a rytíře záminkou pro to, aby na příští sněmy zvali zástupce královských měst jen v případě, že se to právě šlechtě bude z politického hlediska hodit. Na tomto zemském sněmu byla jmenována komise 17 šlechticů, konkrétně šesti pánů a jedenácti rytířů, která měla za úkol vybrat a uspořádat články budoucího zemského zřízení. Početní převaha rytířů byla důsledkem pracovního charakteru komise, ze jmenovaných rytířů byla řada úředníky zemských desek nebo přisedícími zemských soudů.

Sněm konaný na Pražském hradě v říjnu roku 1499 schválil návrh základních článků, jak jej vypracovala komise, který spolu s několika novými nálezy sněmovních a zemských soudů předložila králi na sněmu v Prešpurce (dnešní Bratislavě) jako 80 článků určených k dalšímu jednání. Vzniklo tak tzv. Prešpurské zůstání²², které král schválil a které se později stalo součástí nového zemského zřízení, jehož podoba byla dokončena na jaře roku 1500. Prešpurské zůstání obsahovalo v první části problematiku sněmování, přičemž privilegia šlechty nesměla být ničím a nikdy ohrožena. Dále se zabývalo ochranou veřejného pořádku a pojednávalo o funkci poprávců v čele krajů. Druhá část Zůstání

²² VESELÝ, J. *Příspěvky ke kritice textu právních pramenů šestnáctého století. II. Zůstání Prešpurské.* In: *Práce ze semináře čsl. právních dějin na právnické fakultě Karlovy university v Praze.* Sv. 21. Praha, 1935, 40 s.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

pojednávala o městech a šlechtě, která měla ukončit boj mezi sebou, a o kompetencích zemských úředníků. Závěrečná část se věnovala jednotlivým právním institutům soukromého i veřejného práva a obsahovala také citace ze zemských desek.²³

Zemské zřízení bylo definitivně schváleno na zemském sněmu v březnu roku 1500, a to představiteli vyšší a nižší šlechty. Šlechtici se nezajímali o stanovisko královských měst, stejně jako o souhlas krále s konečnou verzí textu zřízení, byli si totiž jisti jeho souhlasem a další jednání považovali za nadbytečná. Měštům byl navíc upřen jejich tzv. třetí hlas, tj. o záležitostech celozemského významu mohli nyní spolurozhodovat pouze páni a rytíři a král jménem královských měst. Zřízení nicméně městům ponechávalo právo nesouhlasu, a to jen proto, že po vydání Prešpurského zůstání již nebylo možné dotčené články přeformulovat. Znění zákoníku nijak neskrývalo zhrocení proti městskému stavu.²⁴

Zemské zřízení vzniklo v době, kdy se od 70. let 15. století začal rychleji šířit knihtisk z německých zemí. Tisk Zřízení zemského království českého, jak bylo původně nazváno, se tak v červenci roku 1500 zařadil mezi 44 známých dochovaných prvotisků českého původu. Není možné určit přesný počet pořízených výtisků, jisté je jen to, že dnes je známo pět existujících exemplářů, z toho dva úplné. Původní tisk z roku 1500 nemá titulní list a celá kniha užívá pouze jeden jediný typ písma, tzv. českou tiskovou bastardu. Jedná se o komplet 150 listů a dvoulist s úvodní preambulí. Filigránem²⁵ zemského zřízení je symbol volské hlavy, z níž vychází Aeskulapova hůl obtočená hadem s korunkou zakončená šestilistým ornamentem.²⁶

²³ KNOLL, V. – JÁNOŠÍKOVÁ, P. - RUNDOVÁ, A. *Vybrané mezníky českých právních dějin*. 1. vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, 156 s.

²⁴ KNOLL, V. – JÁNOŠÍKOVÁ, P. - RUNDOVÁ, A. *Vybrané mezníky českých právních dějin*. 1. vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, 156 s.

²⁵ BUBEN, M. Pomocné vědy historické. Filigránologie. In: *Historický obzor* 1, č. 1, 1990, s. 26-28.

²⁶ KREUZ, P. – MARTINOVSKÝ, I. *Vladislavské zřízení zemské: a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2007, 526 s.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Zákoník nijak nereflektoval poznatky římského práva, ale vycházel především z domácích pramenů. Komise vytvořila text dokumentu z kompilací různých zápisů obsažených v zemských deskách a jen málo využila zemských privilegií uložených na Karlštejně. Byla tak vytvořena poměrně mezerovitá a formálně chaotická sbírka norem, která upravovala nejrozličnější právní vztahy: rodinné, majetkové, správní, procesní, trestní i ústavní.²⁷

Po preambuli, která poukazuje na odvěký boj o sepsání zvykového práva a panovníkův souhlas s definitivním vydáním zřízení, následuje velmi nesystematické naznačení obsahu zemského zřízení, v němž je patrný jasný vliv Justiniánovy kodifikace z doby římského Císařství. Kapitoly jdoucí za sebou sice obsahují ustanovení, která si jsou vzájemně funkčně podobná, neobsahují ale podrobnější třídění a úprava jednotlivých institutů je tedy mnohdy velmi roztržštěná. Je patrný také spěch, který panoval při vytváření definitivní podoby textu článků zemského zřízení, některé články jsou v doslovně nebo v téměř doslovně stejném znění obsaženy dvakrát. První tisk se vyznačoval také velkou nepřehledností a špatnou kvalitou po grafické stránce. Protože se od prvopočátku počítalo s postupným budoucím doplňováním zřízení, ponechali původní vydavatelé díla, Petr a Zdeněk ze Šternberka, mezi jednotlivými články dostatečné mezery, aby k nim mohly být připisovány další nálezy a doplňky, brali tedy v úvahu další právní vývoj zřízení.²⁸

Zákoník se původně sestával z 554²⁹ článků, které nebyly původně vůbec číslovány, což k nepřehlednosti celého textu také výraznou měrou přispělo. Poprvé je očísloval až Racek Doubravský v roce 1527, když pořizoval překlad zřízení do latiny jako *Constitutiones Terrae* pro Ferdinanda I., nicméně se nejednalo již o původní znění článků zřízení, ale obsahovalo již doplňky, které byly v textu zřízení

²⁷ KNOLL, V. – JÁNOŠÍKOVÁ, P. - RUNDOVÁ, A. *Vybrané mezníky českých právních dějin*. 1. vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, 156 s.

²⁸ KNOLL, V. – JÁNOŠÍKOVÁ, P. - RUNDOVÁ, A. *Vybrané mezníky českých právních dějin*. 1. vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, 156 s.

²⁹ KNOLL, V. – JÁNOŠÍKOVÁ, P. - RUNDOVÁ, A. *Vybrané mezníky českých právních dějin*. 1. vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, 156 s.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

činěny mezi léty 1500 a 1527 (celkem se jednalo asi o 35 nových článků), stejné číslování později převzal také František Palacký.³⁰

Největší pozornost věnovalo zemské zřízení dvěma oblastem. Tou první bylo postavení hlavy státu, královské pravomoci pozitivně i negativně vymezené vůči českým zemím i české stavovské obci, a politická práva královských měst spolu se zemskými úřady. Tou druhou byly šlechtické soudy, jejich organizace a řízení před nimi, obzvláště ohledně soudu zemského, a samozřejmě úřadu zemských a dvorských desek. Tato problematika byla vymezena poměrně konkrétně, nicméně velmi neuspořádaně. Naopak nejméně pozornosti bylo věnováno sněmovnictví, kromě upření tzv. třetího hlasu měst, což byla nejvýraznější změna, která byla učiněna oproti textu Prešpurského zůstání z roku 1499.

Zemské zřízení upravovalo některé soukromoprávní instituty, zejména způsobilost k právům, právo vlastnické a převody vlastnictví (správa při smlouvě tržové), právo dědické (odúmrtí, kšafy, nápady a spory), právo obligační, rukojemství a zástavní držbu, ale také právo rodinné, kde se články věnovaly zejména postavení ženy v tehdejší české společnosti a právním řádu, pojednání o sirotcích a poručnictví. Velmi málo ustanovení se týkalo věcí mincovních a finančních, protože vlastně nebylo nutno uvádět zvláštní ustanovení o právu krále vybírat berně nebo toto právo omezovat. Taktéž strohý byl počet ustanovení týkající se duchovenstva, které po husitských válkách nebylo politickým stavem a bylo omezeno z ohledu majetkového i procesního. Důraz zřízení kladlo na trestněprávní ochranu feudálního státu a jeho institucí, k čemuž složily jak zákonné normy, tak některé, dnešními slovy řečeno, prováděcí předpisy. Hospodářským problémům se naopak autoři zřízení opatrně vyhnuli.

První tisk, dokončený a zveřejněný 18. července roku 1500, byl pro královská města i krále samotného vlastně novinkou, na jejíž formulaci neměli vliv, nutno ale dodat, že král se tímto nijak nezaobíral, i když zemské zřízení omezilo

³⁰ KREUZ, P. – MARTINOVSKÝ, I. *Vladislavské zřízení zemské: a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2007, 526 s.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

královskou pravomoc pouze na arbitrážní a ceremoniální funkce, ponechalo mu část regálů, právo udělovat amnestii, udělovat erby a reprezentovat český stát navenek.³¹ Naopak v královských městech vyvolalo zemské zřízení velký rozruch, protože právě ta cítila jako svou největší újmu jeho vydání. Za hlavního viníka byl královskými městy označen Albrecht Rendl z Oušavy³² (1465 - 1526)³³, který jako jeden z předních autorů zemského zřízení, původem ze zchudlé panošské rodiny, ale Vladislavem povýšený na rytíře³⁴, na přelomu let 1499 a 1500 upravoval znění článků Prešpurského zůstání do zemského zřízení ve prospěch šlechtických stavů. Byl to právě on, kdo tvrdil, že královská města jsou na sněmech zastupována svým pánem, tedy králem, stejně jako města poddanská svými pány a rytíři.³⁵ Města se však s omezením svých politických práv nehodlala smířit, proto se jejich představitelé rozhodli apelovat přímo u krále a po velmi rozpačitém období v letech 1500 a 1501 předložili králi čtyři základní požadavky na úpravu zemského zřízení. Mělo se jednat o opětovném přiznání jejich třetího hlasu na sněmu, opětovné povolení zápisu královských měst do zemských desek, zákaz prodeje piva vyrobeného na šlechtických statcích a rozšíření kompetencí městských soudů.³⁶

V únoru roku 1502 byl svolán další zemský sněm, i tentokrát bez účasti měst. Po třech dnech čtení a poslechu král, tentokrát na zemském sněmu přítomný, schválil znění zemského zřízení, přistoupil tak ke všem jeho ustanovením nejen za sebe, ale podle svého vlastního prohlášení i za všechna královská města. Ta měla být od té chvíle chápána jako králova poddanská města, za což se šlechta králi zavázala, že příští potenciální změny a doplňky zřízení bude

³¹ ČORNEJ, P. *Český stát v době jagellonské*. Vyd. 2., V tomto výboru 1. Praha: Paseka, 2012, 232 s.

³² VINAŘ, O. Albrecht Rendl z Oušavy. In: *Heraldika a genealogie*. Praha: Klub pro českou heraldiku a genealogii 30, č. 3-4, (1997), s. 161-174.

³³ Zdroj č. 7, str. 1

³⁴ KNOLL, V. – JÁNOŠÍKOVÁ, P. - RUNDOVÁ, A. *Vybrané mezníky českých právních dějin*. 1. vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, 156 s.

³⁵ KNOLL, V. – JÁNOŠÍKOVÁ, P. - RUNDOVÁ, A. *Vybrané mezníky českých právních dějin*. 1. vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, 156 s.

³⁶ ČORNEJ, P. *Český stát v době jagellonské*. Vyd. 2., V tomto výboru 1. Praha: Paseka, 2012, 232 s.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

provádět jen s královým souhlasem.³⁷ Královskou autorizací a sněmovním usnesením z roku 1502 získalo zemské zřízení charakter zákoníku, nicméně nemůžeme zde mluvit o jakého první ústavě českého státu, to by bylo velmi přemrštěné. Nutno ovšem dodat, že právě díky dodatečnému souhlasu krále se zřízením nese tento dokument právě Vladislavovo jméno.

Svou výpovědí měl Vladislav na tomto sněmu také výslovně povolit šlechticům vařit pivo, svolit k účasti měst na královské volbě, při jednání o berních a při debatách o vysílání vojska za hranice soustátí a umožnit Praze a Kutné Hoře vklady do zemských desek. Nic z toho ovšem nakonec nevešlo v platnost, protože král bez vydání výpovědi opustil Prahu poté, co zástupci měst velmi radikálně projeví svou nespokojenost přímo na sněmu.

Již v roce 1500 při vydání zemského zřízení byla ve dvou jeho člancích konstatována jeho nevýlučnost, čímž nebylo dotčeno nalézací právo zemského soudu. I po vydání Vladislavského zřízení zemského byly nadále vyhledávány nálezy zemského soudu a sestavovány do soukromých právních sbírek, ze kterých pak čerpali autoři doplňků a změn v zemském zřízení.³⁸

V květnu roku 1502 se sjeli zástupci královských měst a dohodli se na vzájemném spojenectví proti komukoli s výjimkou krále a na neuznání sněmovních usnesení z února a března roku 1502. Města také vytvořila brannou jednotu, což byl vlastně první nadkonfesionální městský svaz v našich dějinách, protože zde ekonomické a politické zájmy evidentně převážily nad náboženskými rozpory. Většina měst byla z kališnického tábora, nicméně členy jednoty byla také města s katolickou většinou, např. Plzeň, České Budějovice, Most a mnohá další. Na sjezdu měst v červenci roku 1502 bylo veřejně deklarováno vytvoření politické a vojenské jednoty dvaatřiceti jmenovitě vypsanych královských měst se společnou brannou mocí proti všem vnitřním nepřítelům. Ze závazku postavit vojsko byla

³⁷ KREUZ, P. – MARTINOVSKÝ, I. *Vladislavské zřízení zemské: a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2007, 526 s.

³⁸ PEŠEK, J. Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500-1619). In: *Bulletin Historického ústavu AV ČR*. 13, č. 1, (2002), s. 41-43.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

podle starého zvyku vyňata Kutná Hora, aby v dolech nebyl nedostatek pracovních sil, město samo ale z jednoty velmi brzy vystoupilo úplně.

Král při své poslední návštěvě v Praze neustanovil zemského hejtmana, což šlechta považovala za svěřeni moci do svých rukou, tj. šlechta dala sama sobě právo jednat za krále i pro budoucnost, což nechala ihned vložit do zemských desk jako jeden z dodatků zemského zřízení, čímž ale také samozřejmě došlo k prohloubení sporu s královskými městy. Konflikty mezi stavy se ale nicméně omezovaly na pouhé lokální šarvátky, protože ani jedna strana neměla dost sil k přemožení protivníka a obě strany si toho byly vědomy. Škodily si tedy spíše politicky a v oblasti hospodářství.³⁹ Dalším vážným problémem byly spory o vymezení kompetence městských a šlechtických soudů a jejich vlastní koexistence.⁴⁰

Proti rozmáhajícímu se násilí, častým únosům a terorismu se mohlo efektivně bojovat jen ve spolupráci všech stavů, i přes jejich velké vzájemné rozpory. První opatření bylo přijato sice už v roce 1505, nicméně pokles míry násilností byl velmi pozvolný a souvisel také s pokusy o smíření mezi šlechtou a městy, které se postupně stávaly stále častějšími.

V roce 1506 byla v Plzni vytvořena tzv. krajská smlouva. Všechny tři stavy ji uzavřely na pět let a zavázaly se tak stíhat zločince a v případě potřeby proti nim vytáhnout pod jedním nebo několika hejtmany, které si k tomu zvolí. Jednalo se o jakési velitele ad hoc, protože smlouva neustanovovala žádné hejtmany stálé.⁴¹

Převahu šlechty nad městy potvrdil případ bratrů Kopidlanských. Roku 1506 v době konání výročního trhu zabil na Starém městě Pražském Jan Kopidlanský Jana Cukra z Tamfelda a konšelé jej po rychlém řízení předali katu. Podle šlechty měl být případ řešen před zemským soudem a ne soudem městským. Staré město

³⁹ KREUZ, P. – MARTINOVSKÝ, I. *Vladislavské zřízení zemské: a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2007, 526 s.

⁴⁰ KREUZ, P. – MARTINOVSKÝ, I. *Vladislavské zřízení zemské: a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2007, 526 s.

⁴¹ KREUZ, P. – MARTINOVSKÝ, I. *Vladislavské zřízení zemské: a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2007, 526 s.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

ale namítalo, že městské právo platí na území města a městský soud je tedy příslušný pro všechny trestné činy, které jsou spáchány na půdě královského města. Bratr popraveného, Jiří Kopidlanský⁴², se s tím nehodlal jen tak smířit, proto vyhlásil (opověděl) nepřátelství Starému městu, jeho obyvatelům a spojencům a dopustil se mnoha násilností včetně vražd. Město vůči němu bylo bezmocné, navíc měl Jiří Kopidlanský řadu podporovatelů u příslušníků šlechty, kteří jej často ukrývali a jeho jednání, byť někteří jen tajně, schvalovali.⁴³

Na konci července roku 1507, po kauze pánů Šlikových a také bratrů Kopidlanských⁴⁴, města obnovila uspanou vojenskou jednotu, na jejíž stranu se připojilo i několik vlivných zástupců šlechty, jmenujme např. Albrechta Libštejnského z Kolovrat, který jako nejvyšší kancléř ale sledoval spíše posílení svého postavení proti Zdeňku Lvu z Rožmitálu, nejvyššímu zemskému sudímu, a jeho přívrženecké skupině.⁴⁵ První vojenská pomoc obnoveného městského svazu mířila v září roku 1507 do Mostu, jehož měšťané byli v ostrém sporu s pánem mosteckého hradu Janem z Vojtmile.⁴⁶

K částečné dohodě došlo na zemském sněmu v březnu roku 1508, kdy byla uzavřena tzv. Svatojakubská smlouva, která v zemi znovu obnovila víceméně mírové prostředí zejména tím, že v ní panstvo a rytíři uznali třetí hlas měst a jejich právo spolurozhodovat se šlechtou na sněmech. Dále byla nově upravena krajská správa, aby mohla efektivněji fungovat i za trvalé královy nepřítomnosti v zemi, byla svěřena zemským soudům v čele s nejvyšším purkrabím. Bylo také vyhlášeno zrušení separátních stavovských zápisů v zemských deskách, ovšem kromě

⁴² ŠTAINC, J. Příběh odbojného zemana Jiřího Kopidlana. In: *Studia iuvenilia MMIV-MMV. Sborník prací mladých historiků*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2006, s. 35-46.

⁴³ ČORNEJ, P. *Dějiny zemí Koruny české*. 9. vyd. Praha: Paseka, 2003, 315 s.

⁴⁴ MONÍK, M. Opovědník Jiří a epilog rodu Kopidlanských z Kopidlana. In: FELCMAN, o. (ed.), *Východočeské listy historické*. Ústí nad Orlicí: Oftis 26, 2009, s. 5-25.

⁴⁵ ČORNEJ, P. *Český stát v době jagellonské*. Vyd. 2., V tomto výboru 1. Praha: Paseka, 2012, 232 s.

⁴⁶ KREUZ, P. – MARTINOVSKÝ, I. *Vladislavské zřízení zemské: a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2007, 526 s.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

dotatků Vladislavského zemského zřízení z let 1502 až 1505, které ale měly stále výrazně protiměstský charakter.

Zemský sněm konaný v červenci roku 1508 uzákonil také tzv. svatojakubský mandát, zakazující veškerou činnost jednoty bratrské a nařizující jejím členům vstup do církve kališnické nebo katolické. Tento dokument byl formálně v platnosti do roku 1575, nicméně fakticky až do vydání Rudolfova majestátu 9. července 1609.⁴⁷

Svatojakubská smlouva neobsahovala oproti Vladislavskému zemskému zřízení příliš mnoho změn, je ale nutno přiznat, že se jednalo o velký krok směrem ke kompromisu a k definitivnímu ukončení sporů mezi stavy. Některé články byly jen stylisticky upraveny, jiné pouze technicky doplněny. Města souhlasila s vydáváním zločinců, kteří obvinili u výslechu před městským soudem příslušníka šlechty, šlechtickému soudu. V opačné situaci, kdy zločinec obvinil měšťana, nevydal ho krajský hejtman městskému, ale opět šlechtickému soudu.⁴⁸

V únoru roku 1509 přijel Vladislav znovu do Prahy, tentokrát ovšem s jediným jasným cílem – chtěl dosáhnout korunovace svého teprve tříletého syna Ludvíka českým králem, k čemuž ale potřeboval souhlas všech tří stavů. Za tuto volbu se král zavázal obsazovat uprázdněná místa na zemských úřadech jen podle rad samotných zemských úředníků, stejně jako místa na zemských soudech slíbil obsazovat pouze s radou soudců samých.

Počátkem roku 1510 uznala česká stavovská obec dědická práva princezny Anny k České koruně, což byl ve svém důsledku čin v rozporu s pojetím Českého království jako volební stavovské monarchie, ale byl ve prospěch celé jagellonské dynastie a i českých stavů samotných. Vladislav za to oficiálně potvrdil celistvost a nedělitelnost Koruny české včetně Moravského markrabství, Horního a Dolního

⁴⁷ ČORNEJ, P. *Český stát v době jagellonské*. Vyd. 2., V tomto výboru 1. Praha: Paseka, 2012, 232 s.

⁴⁸ KREUZ, P. – MARTINOVSKÝ, I. *Vladislavské zřízení zemské: a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2007, 526 s.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Slezska⁴⁹, Horní a Dolní Lužice i zahraničních lén (tzv. země v německých zemích ležící).⁵⁰

Na tzv. svatohavelském sněmu v červnu roku 1510 stavové odmítli žádost krále o zrušení Svatojakubské smlouvy a byla přijata řada opatření k upevnění vnitřní bezpečnosti v zemi, např. glejtování zločinců bylo nově povoleno vedle zemského soudu také hejtmanům a správcům království. Byl obnoven dvorský soud⁵¹, nicméně jeho pravomoci a kompetence byly přesněji vymezeny až v roce 1512, a byla schválena také nová ustanovení ohledně soudu purkrabského, který byl po odjezdu krále zpět do Uher přenechán nejvyšším purkrabím purkrabímu Pražského hradu a byl kompetentní jen pro řešení sporů ohledně dluhů stvrzených listinou nebo zápisem v registrech purkrabského soudu.⁵²

Pokusy o smír mezi stavy koncem desátých let 16. století neměly trvalý účinek. Města nedokázala prosadit u krále své požadavky, aby ten je pak efektivně vymohl na české šlechtě. Královská města sice uspěla v zápase o svůj třetí hlas a účast na spolurozhodování na zemských sněmech, páni a rytíři nicméně stále trvali na omezené působnosti městských soudů a supremaci soudu zemského.⁵³

Zástupci měst se podíleli na přijetí některých doplňků Vladislavského zřízení zemského a na zpracování změn některých z jeho článků, což znamenalo pozvolné, ale faktické uznávání platnosti zřízení všemi královskými městy.

Samotné zřízení bylo následně vydáno ještě třikrát, a to v roce 1530, kdy došlo k částečnému, a v roce 1549, kdy došlo k celkovému formálnímu přepracování textu Zřízení, články byly definitivně očíslovány a ke Zřízení byl

⁴⁹ ČERNÍN, S. Úloha Slezska v politice Vladislava Jagellonského (1490-1516). In: BORÁK, M. (ed.), *Slezsko v dějinách českého státu. Sborník příspěvků z vědecké konference, pořádané pod záštitou prezidenta České republiky Václava Havla u příležitosti 50. výročí Slezského ústavu SZM v Opavě*. Šenov u Ostravy: Tilia, 1998 s. 158-164.

⁵⁰ ČORNEJ, P. *Český stát v době jagellonské*. Vyd. 2., V tomto výboru 1. Praha: Paseka, 2012, 232 s.

⁵¹ MARTINOVSKÝ, I. Soud dvorský za krále Vladislava II. In: POLÍVKA, M. – SVATOŠ, M. (ed.), *Historia docet. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc*, Praha: Historický ústav ČSAV, 1992, s. 277-291.

⁵² KREUZ, P. – MARTINOVSKÝ, I. *Vladislavské zřízení zemské: a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2007, 526 s.

⁵³ ČORNEJ, P. *Český stát v době jagellonské*. Vyd. 2., V tomto výboru 1. Praha: Paseka, 2012, 232 s.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

připojen obsah a věcný rejstřík. Poslední redakce vyšla v roce 1564 a reflektovala změny v obsahu spojené s neúspěšným stavovským povstáním proti Ferdinandu I.

V letech 1512 – 1530 bylo do Vladislavského zřízení zemského včleňováno mnoho doplňků, které postupně modifikovaly obsah i formální podobu Zřízení. Prvním Výrazným doplňkem byla v roce 1517 tzv. Svatováclavská smlouva, která formálně ukončila otevřené spory mezi královskými městy a šlechtou. Následovala v roce 1524 Smlouva o ručnicích, která měla vyřešit vleklé problémy s nadměrným užíváním střelných zbraní. V roce 1534 bylo ke Zřízení připojeno ještě Narovnání o hory a kovy upravující zachování králova horního regálu v Čechách, jež se po novelizaci Maxmilianem II. v roce 1575 stalo součástí Obnoveného zřízení zemského vydaného v roce 1627.

Tyto zmíněné právní dokumenty jsou zřejmě také hodny bližšího a hlubšího zkoumání, nicméně výrazně zasahují mimo rámec této studie věnované jejich společnému základu – Vladislavskému zřízení zemskému.